

סימן ה'

תשלום מיטב (ז ע"א)

א. ביאור החילוק בין "מיטב" ל"ישיב"

הגמרא (ז ע"א) מקשה סתירה בין "מיטב שדהו" לבין "ישיב – לרבות שווה כסף ככסף" והתירוץ אליה: אם המזיק שילם מדעתו הוא יכול לשלם משווה כסף, אך אם לא שילם מדעתו – ב"ד כופים אותו לשלם ממיטב.

בניגוד לשיטת הר"ם¹, ננסה לבאר בצורה שונה את סיבת החילוק:

ישנם שני צדדים שבגינם המזיק חייב לשלם:

- **משום מצוה:** למזיק יש מצוה² להשלים את מה שחיסר לניזק.
  - **משום שיעבוד:**³ שהתורה נתנה לניזק זכות בנכסי המזיק לגבות את נזקו. נפק"מ תהיה במקרה שראובן הזיק את שמעון ומת ראובן עוד לפני שהספיק לשלם:
  - **משום מצוה:** היתומים יהיו פטורים מתשלום הנזק לשמעון שכן עליהם לא מוטלת המצוה.
  - **משום שיעבוד:** עוד בזמן הנזק השתעבדו נכסיו של ראובן לשמעון ולכן גם על היתומים מוטלת החובה לשלם.
- כמו כן, תהיה נפקא מינא לעניין לקוחות:
- **משום מצוה:** אין על הלקוחות מצוה לפרוע, ולכן לא יוכל לגבות מהם.
  - **משום שיעבוד:** מדאורייתא, כל קרקע שהייתה אצלו השתעבדה. אם כן, אפילו כשמכר אותה, עדיין יוכלו לפרוע את החוב ממנה⁴.

¹ שנתבארה בשיעור הקודם (סימן ד'), בעניין מיטב מדעתו ושווה כסף בע"כ.

² עיין ערכין כב ע"א בשיטת רב פפא וכן מובא בב"ב קעד ע"א.

³ למ"ד "שעבודא דאורייתא", עיין ב"ב קעה ע"ב בשיטת עולא.

⁴ אמנם במלוה ע"פ תקנו חכמים שאין גובין מהלקוחות משום תקנת הלקוחות, אך מכל מקום מדאורייתא הקרקע שקנו הלקוחות משועבדת למלוה ולכן מדאורייתא יכול המלוה לפרוע את חובו מהלקוחות. ועיין ב"ב קעה ע"ב וקידושין יב ע"ב.

נפק"מ נוספת: במקרה שבו לא הייתה למזיק קרקע בשעת הנזק ואח"כ קנה קרקע:

- משום מצוה: אף בקרקע חדשה שקנה תהיה לו חובת פריעה, שהרי ס"ס הקרקע שלו ועל כל קרקעותיו מוטלת החובה לפרוע.
- משום שיעבוד: רק קרקעות שהיו אצלו בזמן ההשתעבדות עומדות לפירעון. קרקע חדשה – לא.

ב. ביאור מחלוקת רב פפא ורב הונא בב"ב

על פי שני גדרי החיוב לעיל, נוכל להסביר מחלוקת בבבא בתרא (קעד ע"א) לגבי סיבת פטור היתומים מפירעון חוב אביהם, וז"ל הגמרא:

א"ר פפא: פריעת בע"ח מצוה, ויתמי לאו בני מיעבד מצוה נינהו. ורב הונא בריה דרב יהושע אמר: אימר צררי אתפסיה.

רב פפא מסביר, שהטעם הוא משום ש"פריעת בעל חוב מצוה, ויתמי לאו בני מיעבד מצוה נינהו". רב הונא בריה דרב יהושע מסביר שהטעם הוא משום שחוששים שמא אביהם פרע כבר את החוב.

וניתן לומר הסבר למחלוקת:

רב פפא סובר ששיעבודא לאו דאורייתא, ולכן הוא מסתפק בהבאת הסבר לפטור אף מטעם מצוה – שהרי אי אפשר לגבות משום שיעבוד.

אך רב הונא בריה דרב יהושע חולק על רב פפא וסובר ששיעבודא דאורייתא, ולכן צריך סיבה אחרת לפטור את היתומים.

ק"ל שכופין על המצוות (כתובות פו ע"א, ב"ב ח ע"ב) בכך שמכים אותו עד שאומר "רוצה אני", אך פשוט שאי אפשר לרדת לנכסיו⁵. מתוך כך: למרות שלמ"ד שיעבודא דאורייתא ניתן לרדת לנכסי לווה ולגבות ממנו בע"כ, אך למ"ד שיעבודא לאו דאורייתא וצריך לפרוע מדין "פריעת בע"ח מצוה" – אזי אי אפשר לרדת לנכסיו, וניתן לכפותו רק כדין כל מצות עשה.

ג. ביאור החילוק בין "מיטב" ל"שיב" ע"פ הנ"ל

על פי כל הנ"ל, נוכל להסביר את הטעם לחלק בין מזיק שמשלם מדעתו למזיק

⁵ שהרי פשוט הוא, שמוכר לולבים לא יכול לקחת כסף מאדם שלא רוצה לקיים מצות ד' מינים בע"כ. ועיין רשב"א בב"ב קעה ע"ב, ד"ה "אמר רבה", ועיין קצות החושן סימן רצ סק"ג, ד"ה "אמנם מדברי הגהת מיימוני".

שאינו משלם מדעתו:

אם אדם משלם מדעתו, הוא משלם מצד המצוה ולכן יכול לשלם ממה שרוצה. אולם, אם המזיק לא רוצה לשלם לניזק – ב"ד כופים אותו ולוקחים לניזק את דמי נזקו מקרקעותיו של הניזק מצד שיעבוד הקרקע לניזק.

על פי הסבר זה יוצא, שהתורה חייבה "מיטב" דווקא בשיעבוד. כלומר: דווקא כשהתשלום נעשה בעל כורחו של המזיק גובים מדין שיעבוד ויוצא שהמזיק משלם ממיטב.

וכמובן, לפי תרוץ זה צ"ל כי ההצעה לחלק בין המשלם מדעתו ובין בע"כ היא למ"ד שיעבודא דאורייתא בלבד.

ד. ביאור החילוק ע"פ שיטת רבינו תם

הסבר נוסף לחילוק בין מיטב מדעתו ושווה כסף בע"כ על פי שני גדרי החיוב לעיל ניתן לומר לפי הגמרא בדף פט ע"א, שם מובאת מימרא בשם שמואל: "המוכר שטר חוב לחבירו וחזר ומחלו – מחול".

רבינו תם (כתובות פה ע"ב, תוד"ה "המוכר") נותן טעם לדין זה: במכירת השטר אמנם מכר המלווה את השעבוד שיש לו על הקרקע, אך מצוות הפריעה שיש ללווה עדיין משוייכת אליו – אל המלווה. משום כך, עדיין יכול המלווה (על אף שמכר את השטר ואת השיעבוד הנלווה אליו) למחול על המצווה שחלה על הלווה. ומכיון שמצות הפרעון פקעה – ממילא פקע השעבוד.

כך גם אצלנו: אם המזיק שילם מדעתו – פקעה המצוה וממילא פקע השעבוד, ולא יהיה בידינו סיבה לכפות אותו לשלם ממיטב. אך אם לא שילם מדעתו – אנו כופים אותו לשלם מצד השעבוד. ומאחר שכל קרקעותיו משועבדות – ניתן יהיה לכופו לשלם ממיטב.

ה. ביאור הנצי"ב בדברי הגמ' לעיל

הגמרא בדף ו ע"ב מקשה: מדוע בשן ורגל משלם מיטב? – "אכל שמנה משלם שמנה. אכל כחושה משלם שמנה?" ומתרצת הגמרא: מדובר במקרה שבו הפרה אכלה ערוגה בין הערוגות ואיננו יודעים אם אכלה ערוגה שמנה או כחושה. לכן, מספק מחייבים את המזיק לשלם מיטב. על תירוץ זה מקשה רבא:

ומה אילו ידעינן דכחושה אכל – לא משלם אלא כחושה, השתא דלא ידעינן אי כחושה אכל אי שמנה אכל – משלם שמנה? המוציא מחבירו עליו הראיה!

ומכורח הקושיה, מסבירה הגמרא את התירוץ בצורה שונה, עיי"ש.

הנצי"ב מוולוז'ין, בספרו מרומי שדה (ח"ד, ב"ק ו ע"ב, ד"ה "ור"י אכל שמנה" השני) מקשה: מדוע שואלת הגמרא "אכל שמנה... אכל כחושה"? הרי מדובר כאן גם על נזקי רגל! ומתריץ: דווקא בשן יותר מסתבר לומר שכשהבהמה אכלה היא השתוקקה יותר לאכול מהקרקע השמנה והטובה. ולכן, אמנם יש ספק, אך מסתבר שהבהמה אכלה את הערוגה השמנה שבין הערוגות. אך ברגל, באמת אין סיבה לחשוב שמספק נחייב שמנה, וכמו שאמר רבא: "המוציא מחברו עליו הראיה".

אך קשה על תירוץ: לפי דבריו, מדוע מקשה הגמרא מדין "המוציא מחברו עליו הראיה"? הרי לפי דברינו אכן יש צד לחייב את המזיק לשלם מיטב, שע"פ רוב זה מה שהיא אכלה!

ו. דין המע"ה במקום ספק שאינו שקול

אלא, יש לתרץ ע"פ יסוד ידוע בדין "המוציא מחברו עליו הראיה": מסברא, חובת ההוכחה אינה מוטלת על המוחזק רק כאשר אנו עומדים בספק שקול. אך כאשר נוטה הספק לצד התובע – נראה יהיה לומר, שהמוחזק אכן יצטרך להמציא ראיות. אך דין "המוציא מחברו עליו הראיה" המובא בגמרא, בניגוד לסברא הפשוטה, עומד אף במצב של ספק שאינו שקול. הגמרא (כפי שנראה להלן) קוראת לפן זה: "אין הולכין בממון אחר הרוב".

הגמרא לקמן (מו ע"א) דנה לגבי אדם שקנה שור ונמצא נגחן, וטוען הקונה שהמקח טעות. הגמרא אומרת שאם השור נקנה לצורך חרישה – אכן זהו מקח טעות. אך אם השור נקנה לצורך שחיטה – אין זה מקח טעות שכן מה אכפת לקונה אם השור נגחן או לא, סוף סוף הוא הולך למיתה.

הגמרא דנה במקרה שהקונה לא אמר בפירוש לאיזה צורך קנה את השור: רב סובר שמכיון שרוב בני האדם קונים שור לחרישה – הרי זה מקח טעות. שמואל סובר שאין הולכים בממון אחר הרוב – והמוציא מחברו עליו הראיה. משום כך, לפי שמואל, אין זה מקח טעות.

השתא דאתינא להכי, מובן אף תירוץ של המרומי שדה: אמנם יש בנזקי שן ספק שאינו שקול כנגד המוחזק, שהרי סביר יותר שהבהמה תאכל מן הקרקע הבריאה והשמנה, אך עדיין אומרים המוציא מחברו עליו הראיה, שהרי: "אין הולכים בממון

אחר הרוב⁶.

ז. ביאור הפנ"י בטעם דין המע"ה

הגמרא בדף מו ע"ב דנה במקור לדין "המוציא מחבירו עליו הראיה". בהו"א, מציעה הגמרא ללמוד את הדין מהפסוק "מִי בְעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֱלֹהִים" (שמות כד, יד) – משמע שדוקא התובע, ולא המוחזק, הוא שימציא ראיות. רב אשי דוחה את הלימוד ואומר שדין "המוציא מחבירו עליו הראיה" זו סברה פשוטה והפסוק נצרך לדין אחר ועי"ש.

רש"י (גיטין מח ע"ב, ד"ה "המוציא מחבירו עליו הראיה") כותב להדיא שדין "המוציא מחבירו עליו הראיה" נלמד מהפסוק "מִי בְעַל דְּבָרִים". הפני יהושע (שם, ד"ה "רש"י בד"ה המוציא") מקשה על רש"י ממסקנת הסוגיה אצלנו: הרי משמע שדין המע"ה הוא מסברה, ומדוע נוקט רש"י כהו"א?⁷

ומתרץ הפנ"י: במקרה רגיל אכן דין המע"ה נלמד מסברה. אך במקרה שיש רוב – הסברה אינה מספיקה, ודין המע"ה נלמד מפסוק.

עתה, לפי דברי המרומי שדה נראה, שגם בסוגייתנו יסבור רש"י שדין המע"ה נובע מגזירת הכתוב שכן אצלנו יש ספק שאינו שקול, שעל פי רוב הפרה רוצה לאכול ממיטב⁸.

⁶ ובאמת יוצא לפ"ז, שתירוצו של בעל המרומי שדה נכון רק לשיטת שמואל.

⁷ וז"ל: "ויש לתמוה, דהתם מקשה הש"ס גופא הא למה לי קרא סברא היא ומפיק לקרא לדרשה אחריתי!".

⁸ ראה בשיעורים למסכת בבא בתרא סימן י"ד, שם נכפלו חלק מהדברים.